

Nigerias oljeeventyr:
CSR - mulighet eller hinder for utvikling?

Kandidatnummer: 202

Institutt for sosiologi og samfunnsgeografi

Universitetet i Oslo

Vår 2006

SGO 3400

INNHold

1. INNLEDNING	side 3
2. TEORI	side 4
2.1 <i>Definisjon og problematisering av utviklingsbegrepet</i>	<i>side 4</i>
2.2 <i>Corporate Social Responsibility (CSR)</i>	<i>side 5</i>
2.3 <i>CSR og globale varekjeder</i>	<i>side 6</i>
2.4 <i>Perspektiver på CSR</i>	<i>side 7</i>
2.4.1 Ortodoks liberalisme	side 7
2.4.2 Nyliberalisme	side 9
2.4.3 Radikal kritikk	side 12
2.4.4 Nystrukturalistiske motargumenter	side 13
3. ANALYSE: CSR- MULIGHET ELLER HINDER FOR UTVIKLING?	side 14
3.1 <i>Bakgrunn</i>	<i>side 14</i>
3.2 <i>Teoretisk perspektivering av CSR i Nigeria</i>	<i>side 16</i>
3.2.1 Politisk utvikling	side 16
3.2.2 Sosial og miljømessig utvikling	side 18
4. KONKLUSJON	side 22
LITTERATUR	side 23

1. INNLEDNING

Nigeria er på listen over land som skårer lavest på FNs indeks for menneskelig utvikling og har størst ulikhet i verden. Sammenlignet med andre oljeproduserende land har landet videre lavest bruttonasjonalinntektsfordeling pr. innbygger og høyest korrupsjonsrate (Lunde 2004). Samtidig er Nigeria rikt på oljeressurser og er i dag den åttende største oljeeksportøren. Oljen kunne bidratt til fattigdomsreduksjon for de 130 millioner menneskene som bor der. Det er en kjent sak at i land med høye oljeforekomster har oljen blitt en forbannelse heller enn en velsignelse (Karl 1997). I tillegg til korrupsjon har Nigeria også slitt med miljøproblemer og var på 1990-tallet i hele verdens søkelys på grunn av krenkelser mot urbefolkning i Nigerdeltaet. For multinasjonale selskaper som tjener penger på å investere i svake stater oppstår det en rekke etiske dilemmaer. I vakuemet mellom en korrumpert stat, utstrakt fattigdom og private kapitalinteresser oppstår CSR som en mulig utviklingsstrategi. Men spørsmålet er hvor langt dette ansvaret strekker seg. Kan og bør CSR bidra til bærekraftig utvikling?

Jeg vil i denne oppgaven ta for meg Nigeria som empirisk eksempel fordi det er det største oljeproduserende land i Afrika. I tillegg er landet et relativt stabilt demokrati, noe som skaper en annen dynamikk enn i åpne konfliktområder som for eksempel Sudan. Shell er valgt som case fordi selskapet står for mer enn halvparten av landets oljeproduksjon. Oppgaven drøfter hvorvidt "corporate social responsibility" (CSR) er veien å gå for å skape utvikling i Nigeria, og opererer i kryssfeltet mellom menneskelig og bærekraftig utvikling.

Jeg diskuterer ikke alle de mulige løsningene som finnes for å regulere multinasjonale selskaper og heller ikke forhold knyttet til arbeidsmiljø, helse og sikkerhet på boretteplattformene. CSR skal i denne oppgaven forstås som frivillige etiske retningslinjer og lokale utviklingsprosjekter, med mindre annet er eksplisitt nevnt. Oppgaven inneholder fire kapitler. Etter denne innledningen følger teoridelen som inneholder begrepsavklaring av utvikling, CSR og en redegjørelse av teoretiske synspunkter på CSR. Her kobler jeg ortodoks liberalisme og nyliberalisme, og til sist vil disse perspektivene ses i forhold til radikal og nystrukturalistisk teori. Tredje del er en analyse av hvorvidt CSR er en fruktbar strategi for utvikling i Nigeria med Shell som empiri, mens fjerde del konkluderer på oppgavens tema.

2. TEORI

2.1 Definisjon og problematisering av utviklingsbegrepet

Menneskelig utvikling er et begrep som omfatter både økonomiske, sosiale og politiske aspekter. Ifølge Goulet (1992) brukes termen både normativt og deskriptivt til å angi mål og midler. Midler omfatter alt fra økonomisk planlegging til holdningskampanjer med tanke på å endre verdier, adferd og samfunnsstrukturer. Utvikling kan ha både kvalitative og kvantitative aspekter. *Økonomisk* utvikling kan måles ved hjelp av BNP som angir verdien av varer og tjenester som er produsert innenfor et land i løpet av et år. Hvis det fra et år til et annet er vekst i BNP kan det hevdes at det har funnet sted økonomisk utvikling. Mange legger til at økonomisk vekst ikke er et mål i seg selv samt at BNP pr. innbygger er utilstrekkelig for å måle om det har vært økonomisk utvikling. I flere oljeproduiserende land er det en tendens til lav skåring på FNs indeks for menneskelig utvikling (HDI), men høy skåring på inntekt pr. innbygger. Økonomisk utvikling må derfor også inkludere kvalitative aspekter som reduksjon av ulikhet. Ett resultat av økonomisk utvikling er en økning i levestandard og en dekning av basale behov som kommer folk flest til gode (Desai & Potter 2002). Det viser til *sosial* utvikling som er definert ved at folk er sikret mat, husly, klær og utdanning. Sosial utvikling refererer dermed ofte til rettferdig fordeling og inntektsutjevning. Det innebærer at de fattigste skal få dekket sine grunnbehov på bekostning av andres overskudds- og luksusbehov. Kvalitative aspekter ved sosial utvikling er at det er et visst nivå på de basisytelsene som tilbys. Kvantitative aspekter *politisk* utvikling kan være etablering av et flerpartisystem og avholdelse av demokratiske valg, mens kvalitative aspekter omfatter en reell utvidelse av folks muligheter til å påvirke politiske prosesser og bruke sin stemmerett i praksis. Målet er å styre utviklingens innhold og å realisere sivile og politiske rettigheter (Grugel 2002). Et viktig aspekt ved politisk utvikling er dessuten å styrke statens kapasitet til å skape utvikling på egne premisser (Karl 1997). Inspirert av Amartya Sen (1999) definerer jeg i denne oppgaven menneskelig utvikling som ”fravær av ufriheter som innskrenker menneskers mulighet for selvtillit og overlevelse, som følge av fravær av absolutt fattigdom, diskriminering og undertrykkende strukturer” (Potter Binns, Elliot & Smith 2004). *Bærekraftig* utvikling kan defineres i tråd med Brundtlandrapporten (1987) som ”utvikling som ivaretar nåværende generasjoners behov, uten at dette går på bekostning

av fremtidige generasjoners behov”. Kvalitativt inkluderer bærekraftig utvikling blant annet bevaring av biologisk mangfold samt å sørge for at ekspansiv økonomisk vekst ikke overbelaster naturens tåleevne. Bærekraftig utvikling berører dermed både menneskelige og miljømessige aspekter ved utvikling (Potter et. al 2004). I denne oppgaven skal også bærekraftig utvikling inkludere den ovenstående definisjonen av menneskelig utvikling, ettersom problemene i mitt case opererer i prismet mellom mennesker og miljø.

2.2 Corporate Social Responsibility (CSR)

CSR er et av utviklingsdebattens nye summeord. Det brukes både i festtaler hos multinasjonale selskaper, i internasjonal FN-sammenheng og av grasrotorganisasjoner som kjemper for bedre miljø og urbefolkningsrettigheter. Det kan derfor synes nødvendig å snevre inn begrepet. Jenkins, Pearson & Seyfang (2002) tilbyr en konseptualisering som inkluderer konsulenttjenester, stakeholderperspektiver og retningslinjer for bedrifters samfunnsansvar¹, enten disse er frivillige og utformet av selskapene selv eller av overnasjonale institusjoner som FN², OECD³, NAFTA⁴, EU⁵ eller ulike fora for dialog, herunder *Global Compact*. Andre foreslår regulering via hjemlandets rettsapparat, noe som er interessant med tanke på USAs veletablerte system for erstatningsrett. I de senere år har CSR i næringslivsregi blitt utvidet til å omfatte lokale utviklingsprosjekter,⁶ der kommersielle aktører går inn i lokalsamfunn og tilbyr tjenester som utdanning, helsetilbud og skolebygging. Man kan grovt skille mellom to CSR-strategier, henholdsvis ”do no harm” og ”do good”. Førstnevnte sikter seg inn mot skademinimering og vedrører for eksempel respekt for nasjonale lover og menneskerettigheter samt kompensasjon i tilfelle selskapet forårsaker ødeleggelser. Sistnevnte strategi er svar på manglende sosial

¹ I denne oppgaven oversettes termen ”code of conducts” til frivillige etiske retningslinjer.

² United Nations (UN): *Draft Code on Transnational Corporations* (1974) & *UN Norms on the Responsibilities of Transnational Corporations and Other Enterprises with regard to Human Rights* (2003)

³ Organization for Economic Co-operation and Development (OECD): *Guidelines for Multinational Enterprises* (1976)

⁴ North American Free Trade Agreement (NAFTA): *North American Agreement on Labor Cooperation* (1993)

⁵ Europeisk Union (EU): *EU standards for European enterprises operating in developing countries: towards a European code of Conduct* (1999) & *Green paper promoting a European framework for Corporate Social Responsibility, COM* (2001)

⁶ I denne oppgaven oversettes termen ”community development projects” til lokale utviklingsprosjekter.

og politisk utvikling i vertslandet, og kan inkludere støtte til lokalsamfunn gjennom utviklingsprosjekter som tradisjonelt er eller burde vært, en offentlig oppgave (Riiser 2001). Det skilles også mellom tilnærminger til CSR som baserer seg på nytteetikk (utilitarisme) og pliktetikk. I følge nytteperspektivet kan det være lønnsomt å ha CSR inkorporert i selskapets forretningsvirksomhet mens pliktetikken berører moralske aspekter (Riiser 2001).

2.3 CSR og globale varekjeder

Pensumbidragene om CSR retter seg primært inn mot tekstil-, sko- og leketøysindustrien⁷ generelt og arbeidstakerstandarder spesielt. Oljeindustrien opererer etter andre dynamikker på arbeidskraft og etterspørsel enn foredlingsindustrien som kjennetegnes av å være arbeidsintensiv og flyttbar. Likevel er disse teoriene overførbare til oljeindustrien. Bakgrunnen for denne påstanden er at begge typer industrier inngår i globale varekjeder der multinasjonale selskaper spiller en sentral rolle. Gary Gereffi (1996) skiller mellom varekjeder drevet av henholdsvis *produsenter* og *oppkjøpere*. Foredlingsindustriens varekjeder er desentraliserte og organisert etter etterspørsel fra en detaljhandler (oppkjøper), ofte med base i utviklede land, enten disse er vestlige eller blant de nyindustrialiserte landene. Industrier innen ressursutvinning er derimot sentraliserte og produksjonen er styrt av eiere som kan være nasjonale og transnasjonale, ofte i kombinasjon. I de produsentdrevne varekjedene er det en nær kobling mellom multinasjonale selskaper og aktivitetene i vertslandet, der moderselskapet er involvert i de fleste ledd fra produksjon via distribusjon til salg. I de oppkjøperdrevne nettverkene, som dominerer foredlingsindustrien, er produksjonen organisert fleksibelt, og moderselskapet er løsrevet fra underleverandører (Gereffi 1996). Den tradisjonelle samlebåndsindustrien er avløst av en såkalt ”just-in-time”-produksjon, der moderselskapet sender ut ordrer til regionale agenter, som leter opp underleverandører som kan levere fortest og til lavest mulige pris. Dette leder til et såkalt ”kappløp mot bunnen” der utviklingsland bygger sine komparative fordeler på billig arbeidskraft. Det fører til at en ofte går på akkord med produksjonsforholdene. Investoren er i prinsippet

⁷ I denne oppgaven anvender jeg foredlingsindustrien som samlebetegnelse for tekstil-, sko- og leketøysindustrien. Foredling av olje benevnes raffinering som skiller seg fra utvinning.

ikke avhengig av høy ekspertise eller en bestemt geografisk beliggenhet for å få utført tjenesten som etterspørres (Munck 2002; Yimprasert & Hveem 2005). Innen ressursutvinning er det motsatt. Selskapene er både avhengig av beliggenhet og ekspertkunnskap for å foreta utvinningen. Det har ikke vært uvanlig at utenlandske oljeselskaper har bidratt med kapitalintensiv teknologi og høyt utdannet arbeidskraft. Den produsentdrevne oljeindustrien kjennetegnes slik av de samme forholdene som i den tradisjonelle internasjonale arbeidsdelingen, der råvarer utvinnes og transporteres til et eksternt marked. Det er dog en økende tendens til at stater i større grad enn tidligere inngår i en forhandlingsrelasjon med utenlandske oljeselskaper, og ikke et toppstyrt maktforhold (Riiser 2001; Watts 1994). Det kan hevdes at ettersom de multinasjonale selskaperes aktiviteter i utviklingsland er vidt forskjellige, må også teoriene om hvordan disse skal reguleres være kvalitativt forskjellige. Likevel deler ethvert multinasjonalt selskap (jf. Baades definisjon, side 8) det karakteristika at de har innflytelse på vertslandets økonomiske utvikling, og dermed inngår i et maktforhold til myndighetene der. Slik blir prinsippdiskusjonen om bedrifters samfunnsansvar innenfor foredlingsindustrien overført til oljeindustrien med henvisning til Gary Gereffis konsept om globale varekjeder.

2.4 *Perspektiver på CSR*

2.4.1 Ortodoks liberalisme

Den amerikanske chicagoøkonomen Milton Friedman er blant de mest radikale motstandere av CSR. Ut i fra et tradisjonelt aksjonærperspektiv⁸ som først og fremst inkluderer bedriftens aksjonærer, argumenterer han for at man ikke bør pålegge private kommersielle aktører ansvar utover å generere økonomisk overskudd for sine nærmeste aksjonærer. For Friedman er det til og med en naturlig interessekonflikt mellom det å utøve sosialt ansvar og det å drive en bedrift med mål om profittmaksimering:

”What does it mean to say that the corporate executive has a ”social responsibility” in his capacity as a businessman? If this statement is not purely rhetoric, it must mean that he is to act in some way that it is not in the interest of his employers.”
(Friedman (1970) sitert i Donaldson & Werhane 1996:223)

⁸ I denne oppgaven oversettes termen ”shareholder” med ”aksjonær”, og ”stakeholder” med ”interessent”. Aksjonærer inkluderer typisk bedriftens eiere, mens interessenter ofte regnes som vertsland, myndigheter, lokalsamfunn, leverandører og ansatte (Riiser 2001).

Bedrifter bør heller ikke ta initiativ til høyere arbeids- eller miljøstandarder dersom dette åpenbart strider i mot profitt hensynet. I tråd med klassisistisk økonomisk teori er Friedman tilhenger av frihandel i sin reneste form. Statens rolle skal være minimal og næringslivet skal garanteres de beste vilkår for å operere i et såkalt "level playing field" der alle stiller likt og spesialiserer seg innen økonomiske sektorer der de har relative komparative fordeler (Peet & Hartwick 1999). Så lenge man ikke driver med svindel og bedrag er bedriftens samfunnsansvar overholdt:

"there is one and only one social responsibility of business – to use its resources and engage in activities designed to increase its profits so long as it stays within the rules of the game, which is to say, engages in open and free competition without deception or fraud."

(Friedman (1970) sitert i Donaldson & Werhane 1996:225)

Friedman står i fare for å overforenkle relasjonen mellom stater og private kommersielle aktører. Det hersker i dag utbredt enighet om at aksjonærperspektivet ikke er tilstrekkelig til å beskrive relasjonene private aktører inngår i. Man må i tillegg anlegge et interessentperspektiv (Riiser 2001). Påstanden styrkes av Hans Baades beskrivelse av hvorledes maktbalansen mellom stater og multinasjonale selskaper tar seg ut:

"What distinguishes them [MNCs] from other business enterprises is their ability to exercise market power and influence in host countries by what may be termed remote control. In a world divided into territorial sovereignties and thus compartmentalised jurisdictionally, such exercises of market influence and power are largely extraterritorial as far as the host countries are concerned, i.e., not subject to their supervision and regulation in the same manner as are the business decisions of domestic enterprises" (Baade sitert i Riiser 2001:2).

Det innebærer at multinasjonale selskapers operasjoner utenfor egen jurisdiksjon skjer etter andre spilleregler enn i hjemmemarkedet. Dette har politiske og moralske implikasjoner for hvordan man forholder seg til at det tjenes penger på andre lands relative underutvikling og i noen tilfeller, svake lovgivning. Friedman kan derfor kritiseres for i for liten grad å ta hensyn til interrelasjonelle forhold mellom stater og bedrifter. Friedmans utviklingsteori har felles med moderniseringsteori at staten tildeles en minimal rolle. Regulering oppleves som negativt for økonomisk vekst og dermed reduseres mulighetene for fattigdoms-bekjempelse. Fokus er på makroøkonomiske reformer og kontroll av inflasjon. Integrasjon i verdensøkonomien skjer ved hjelp av

utenlandske investeringer og import (Hesselberg 1996; Peet & Hartwick 1999). Milton Friedman er riktignok ikke representativ for hvordan dagens nyliberalister ser på bedrifters samfunnsansvar, men han har vært et akademisk og politisk forbilde for mange som tror på frihandelens fortrefelighet. Hans bidrag tjener i denne sammenheng som en nyttig påminnelse om de ideologiske prinsippene som ligger til grunn for nyliberalistiske utviklingsteorier- og strategier (Peet & Hartwick 1999).

2.4.2 Nyliberalisme

Der 1980-tallets mantra var "less government" er 1990-tallets slagord "good governance" som oversettes med "godt styresett". Innenfor dette nyliberale styringsparadigme blir staten en aktør som alle andre samfunnsaktører. Gjennom partnerskap med sivilsamfunn og private kommersielle aktører skal staten være tilrettelegger for utvikling (Pierre & Peters 2000). Styring gjennom representativt demokrati er i ferd med å bli avløst av styring gjennom folkelig deltakelse og private konsulenttjenester.⁹ Frivillige og ikke-statlige organisasjoner tildeles også en viktig plass som talerør for fattige og representanter for sivilsamfunnet. I enda større grad enn under liberalismen oppmuntres internasjonal integrasjon, kombinert med frihandel og et minimum av statlig regulering. Jan Hesselberg (1996) hevder imidlertid at det etter 1980-tallets feilslåtte strukturtilpasningsprogrammer har blitt etablert spesielle tiltak som motvirker politikken tendens til å gå utover de fattigste. Nyliberalismen støtter seg likevel fortsatt til tanken om at utviklingsland kan agere innen et "level playing field" og innhente utviklede land gjennom eksport av råvarer og eller andre lite bearbejdede varer (Hesselberg 1996).

Fremveksten av "governance"-paradigmet har hatt implikasjoner for ideen om bedrifters samfunnsansvar. Ideen om at private kommersielle aktører løser oppgaver mer effektivt enn staten, har åpnet opp for selvregulering og frivillighet, gjennom frivillige etiske retningslinjer og lokale utviklingsprosjekter (Hertz 2004). Målet er like regler og økt harmonisering, mens etiske og miljømessige standarder ifølge nyliberale teoretikere ikke trenger slik harmonisering. Det kan tvert imot være en viktig komparativ fordel å ikke delta i handelen med like standarder som andre. Standarder vil dessuten ødelegge for eksportinntekter (Singh & Zammit 2003). Jagdish Bhagwati (1995) hevder at det å

⁹ Muntlig referanse: Hetland, Øivind, forelesning den 31. januar 2006

innføre retningslinjer for miljø- og arbeidstakerrettigheter er pur proteksjonisme, og viser til at dette er krav som ofte kommer fra rike land. Slike standarder vil hemme mulighetene for at land i Sør kan konkurrere på verdensmarkedet på lik linje med utviklede land. Det er prinsipielt feil å pålegge universelle regler i kulturspesifikke kontekster fordi dette kan bryte med landets suverenitet og prioriteringer (Bhagwati 1995). Bhagwati taler tildels i kulturel relativistisk ånd når han applauderer mangfold og de komparative fordelene som potensielt ligger i å ha en asymmetri i miljø- og arbeidstakerstandarder:

”Indeed, the reality is that diversity of labour practice and standards is widespread in practice and reflects, not necessarily venality and wickedness, but rather diversity of cultural values, economic conditions and analytical beliefs and theories concerning the economic (and therefore moral) consequences of labour standards. The notion that labour standards can be universalised, like human rights such as liberty and habeas corpus, simply by calling it ‘labour rights’ ignores the fact that this easy equation between culture-specific labour standards and universal human rights will have a difficult time surviving deeper scrutiny” (Bhagwati 1995: 754, min utheving)

Dersom Bhagwati overfører sitt argument og mener at heller ikke miljøstandarder kan universaliseres kommer han på kant med internasjonale konvensjoner. Av FNs konvensjon om sosiale, økonomiske og kulturelle rettigheter (ICESCR), artikkel 1.2 fremgår det at ”ethvert folk fritt kan disponere over egne naturressurser og at ingen under noen omstendigheter må frarøves eksistensgrunnlaget sitt” (Council of Europe 2000:127, egen oversettelse). Det kan få konsekvenser for hvordan man forholder seg til det faktum at oljelekkasjer fortsatt truer eksistensgrunnlaget til fattige i Nigerdeltaet, noe jeg skal diskutere i kapittel 3. Tolkningen av ICESCR er imidlertid omstridt innen menneskerettighetsjuss. ILO konvensjon 169 er eksplisitt myntet på beskyttelse av urbefolkningsrettigheter. Dersom det ikke etableres regulering av multinasjonale selskapers adferd i utviklingsland, både hva angår arbeidstakerrettigheter og miljøstandarder, frykter flere at slike hensyn skyves tilside av profittensyn (Hertz 2004; Human Rights Watch 1999; Jenkins et al. 2002; Klein 2000).

Bhagwati stiller seg uansett tvilende til at selskaper vil investere i utviklingsland på grunn av lave miljøstandarder. Andre forhold enn miljø spiller en rolle når et selskap skal velge hvor det vil investere, som skattefritak og billige fabrikktomter. Lave standarder kan like gjerne tenkes å hemme direkteinvesteringer. Det får Bhagwati til å

hevde at ”kappløpet mot bunnen” stemmer i teorien fordi kapital *kan* respondere på forskjeller i miljøstandarder, men at selskaper i realiteten ikke benytter seg av retten til å forurense fritt (Bhagwati 1995). Argumentasjonen støttes av Ronaldo Munck (2002) som hevder at teorien om ”kappløpet mot bunnen” overser at stater har en viss forhandlingskraft, og at både fagbevegelse, forbrukere og globaliseringskritikere organiserer seg og kollektivt påvirker politiske prosesser. Påstandene til Munck og Bhagwati passer utmerket med forholdene i oljeindustrien. Selskaper kan ikke spekulere i å plassere sine investeringer i land med lavere miljøstandarder ettersom olje er en immobil ressurs. Oljeproduiserende land har heller ingen interesse i å drive et ”kappløp mot bunnen”. Oljekrisen i 1973 viste heller det motsatte, at enkelte OPEC-land benyttet seg av en kollektiv motstrategi om å *heve* prisene. Grunnen til at dette lar seg gjøre er at olje er en strategisk viktig ressurs for alle land på verdensmarkedet. I krisetider oppstår det kamp om å ha størst mulig oljereserver (Karl 1997; Watts 1994). Der ble tydelig i kjølvannet av 11. september. Før angrepet på World Trade Center lå oljeprisen på ca. 25 US\$ per fat. I 2006 har gjennomsnittsprisen ligget på ca. 64 US\$¹⁰ mens den nåværende prisen ligger på ca. 70 US\$¹¹. Man må derfor forholde seg nyansert til dynamikkene innen oljeindustrien som responderer mer på storpolitiske konjunkturedringer enn konsummarkedet forøvrig. Det kan imidlertid hevdes at Bhagwati ikke i tilstrekkelig grad tar hensyn til at multinasjonale selskaper likevel tjener på dårlig håndhevelse av lovgivning og svak politisk styring, selv om dette ikke nødvendigvis er hovedgrunnen til at selskapet velger å investere i et bestemt land. Radikale kritikere innvender imidlertid at Bhagwatis påstand er feil; multinasjonale selskaper bryter notorisk miljø- og arbeidsstandarder i utviklingsland, og dette er i større grad enn i rike land (Klein 2000; Corporate Watch 2006). Det kan også tenkes at landenes avhengighet av oljen reduserer forhandlingskraften fordi oljeindustrien er preget av oligarpoler der få og store oljeselskaper definerer rammene (Wiig & Ramalho 2005). Det kan synes som et tankekors at tilhengerne av frihandel argumenterer for respekt for kulturelt mangfold, bare når det gagnar økonomisk vekst og gir komparative fordeler innen det globale

¹⁰ Finansdepartementet. Stortingsmelding 2: Revidert nasjonalbudsjett (2005-2006). http://www.statsbudsjettet.dep.no/2006_revidert/dokumenter/pdf/stm2.pdf, hjemmesiden besøkt 25. mai 2006.

¹¹ Aftenposten Næringsliv, <http://n24.no/boers-og-finans/article1329514.ece>, hjemmesiden besøkt 25. mai 2006.

kapitalistiske systemet. Samtidig forklares ofte underutvikling nettopp med landenes kultur og dualistiske økonomi (Frank 1966).

2.4.3 Radikal kritikk

Da avhengighetsteoretikerne skrev på 1960- og 1970-tallet var ennå ikke CSR på agendaen. På det tidspunktet var det fokus på korrupsjon og senere kom miljøstandarder inn i bildet. CSR er et utpreget 1990-tallsfenomen, ofte referert til som ”den tredje bunnlinje” (Jenkins et al. 2002; Lunde 2000; Riiser 2001). I og med radikal utviklingsteori bunner i kapitalismekritikk er det lite trolig at avhengighetsteoretikere ville støttet en reformistisk utviklingsstrategi som agerer på den globale kapitalismens premisser. Den tyske økonomen Andre Gunder Frank (1966) skriver at ”historiske studier av nåtidig underutvikling [i Sør] er det historiske produktet av økonomiske relasjoner mellom satelitt og metropol”¹². (Frank 1966: 28, egen oversettelse). Man avviser derfor en utviklingsstrategi som er tuftet på internasjonal integrasjon i det globale kapitalistiske systemet. Én måte å lappe på globaliseringens negative sosiale konsekvenser kan være å implementere CSR i stedet for statlig regulering, slik både nyliberalister og nystrukturalister foreslår:

“Corporate social responsibility is one of the responses to the imbalances resulting from the acceleration of the globalisation process: imbalance between the rapid process of liberalisation and the time necessary to elaborate the international regulatory framework for these exchanges; imbalance between the advanced governance systems in industrialised countries, and the lack of such governance in developing countries as well as at international level; imbalance between the highly developed economic pillars of global governance (IMF, World Bank, WTO) and the embryonic state of the social and environmental pillars of such a system.” (The Directorate General for Trade of the European Commission 2005)¹³

De mest radikale avhengighetsteoretikere avviser at man midlertidig kan akseptere en slik løsning. For Andre Gunder Frank er det selve kontakten med det kapitalistiske systemet, og ikke mangel på et godt styresett som kan hankses med kapitalismen, som er skyld i underutvikling i Sør. Grunnen er heller ikke, som moderniseringsteoretikere har hevdet,

¹² I Andre Gunder Franks terminologi anvendes begrepene ”satelitt” og ”metropol” til å illustrere det økonomiske skillet mellom det utviklede Nord og det underutviklede Sør.

¹³ The Directorate General for Trade of the European Commission: http://europa.eu.int/comm/trade/issues/global/csr/index_en.htm, hjemmesiden besøkt den 19. mai 2006

at disse land har vært uberørt av det moderne, kapitalistiske systemet. Fattigdom skyldes den plassen landene har fått i den internasjonale arbeidsdelingen som forsyner av råvarer og billig arbeidskraft. Utviklede lands rikdom baserer seg på andres fattigdom. Det finnes ingen prospekter for en gjensidig relasjon mellom sentrum og periferi innen kapitalismen fordi underutvikling er resultatet av den samme historiske prosessen som også skapte økonomisk utvikling, nemlig utviklingen av kapitalismen (Frank 1966). Det er derfor rimelig å anta at disse, både med utgangspunkt i nytteetikk og moraletikk, neppe ville akseptert en utviklingsmodell som ikke går tilbake til utbyttingssyklusens initialfase, og erstatter dette med et sosialistisk samfunn og/eller handel med likesinnede (Amin 1977). Slike utviklingsstrategier kalles for henholdsvis radikal og kollektiv selvberging (Hesselberg 1996). Andre kritiserer selvregulering fordi selskapene som bryter med sitt selvpålagte ansvar ikke kan sanksjoneres. Frivillige etiske retningslinjer er ikke et resultat av demokratiske prosesser der interessenter har utformet innholdet. Klein (2000) hevder at multinasjonale selskaper bruker retningslinjer til å frikjenne seg selv, og at disse uten unntak er utviklet i selskapenes PR-avdelinger i etterkant av pinlige medieavsløringer (Klein 2000). Dersom ikke CSR har forankring i den delen av varekjeden der de sosiale og miljømessige konsekvensene slår ut, er de ikke verdt mye. Nivået der standardene brytes korresponderer ofte ikke med den svært generelle ordlyden i retningslinjene (Jenkins et. al 2002).

2.4.4 Nystrukturalistiske motargumenter

Nystrukturalistene imøtekommer nyliberalistene på det punkt at de ser økonomisk vekst og internasjonal integrasjon som viktige bidrag til sosial utvikling. De er likevel mer moderate enn liberalistene og nyliberalistene når det gjelder troen på at økonomisk vekst i seg selv kan fjerne fattigdom. Omfordeling og demokrati må ligge i bunn.

Nystrukturalister deler strukturalisters og radikale kritikeres syn på at staten ideelt sett må stå i sentrum som ressursforvalter og tilbyder av offentlig velferd (Hesselberg 1996).

Wiig & Ramalho (2005) definerer ikke seg selv som nystrukturalister, men enkelte grunnantakelser er felles. For eksempel argumenterer Wiig & Ramalho for at demokrati og omfordeling må ligge i bunn av både utvikling og oljeforvaltning, men de er likevel pragmatiske ved at de åpner for at CSR kan spille en rolle før et demokratisk

samfunn er på plass. Vi har så langt sett at liberalistiske og radikale teoretikere med henvisning til nytteetikk avviser at CSR er relevant. Wiig og Ramalho (2005) viser at CSR både kan være nytteetisk og moraletisk fundert. Nytteetikken er her ikke rettet mot profittmaksimering i seg selv, men som et middel for samfunnet i sin helhet. Et nytteperspektiv utspringer filosofisk fra utilitarismen hvis doktrine er mest mulig nytte for flest mulig. Utilitarismen er ikke spesielt opptatt av fordeling, bare såfremt dette har innvirkning på nytten i sin helhet (Wiig & Ramalho 2005). Forfatterne går inn for en fordeling av ansvar mellom offentlig og privat sektor, der sistnevnte primært har ansvar for profittmaksimering mens førstnevnte bør ha ansvar for spesielle tjenesteytelser som helse og utdanning. Men, skriver de, hvis tapet for de få er mindre enn de manges fortjeneste, bør man velge den løsningen som kommer flest tilgode. Hvis fraværet av en potent stat medfører fattigdom og lidelse, må private aktører bidra i stedet. Ansvar øker bare dersom den private aktøren har evnen til å bære det og CSR ikke blir en erstatning for permanente bæredyktige løsninger (Wiig & Ramalho 2005). Det er derfor ikke urimelig å anta at Wiig & Ramalhos teoretiske ståsted er influert av nystrukturalistisk tenkning selv om det kan synes vanskelig å avgrense deres teoretiske tilhørighet fullstendig. Man kan på mange måter si at nystrukturalismen forener liberalismen og nyliberalismens krav om internasjonal integrasjon og økonomisk vekst med radikale kritikeres ønske om andre spilleregler i det kapitalistiske systemet.

3. ANALYSE: CSR – HINDER ELLER MULIGHET FOR UTVIKLING?

3.1 Bakgrunn

Da Shell begynte å utvinne olje i Ogoniland rundt 1958 hadde nigerianske myndigheter nok ikke forutsett hvilke problemer funnet av ”det svarte gullet” ville by på. Man øynet store muligheter for vekst, og så det som en inntektskilde som endelig kunne rive over båndene av avhengighet til gamle kolonimakter. Men med et skjørt nytt regime som kort tid før hadde vunnet selvstendighet oppsto det betydelige utfordringer med å håndtere oljeressursene (Karl 1997). Det brøt ut blodig borgerkrig i Biafraregionen i 1967-1970 og dette gjorde det vanskelig for nigerianske myndigheter å etablere styresett og institusjoner som nøyaktig legitimitet i den brede befolkningen. I fraværet av et slikt styresett ble snart oljen den viktigste eksportvaren og inntok en dominerende plass i den

nigerianske økonomien (Karl 1997). Ved opprettelsen av nye administrative enheter i perioden 1967-1975 var derfor distribusjon av oljeinntektene til delstatsregjeringene en omstridt sak. For embetsmennene i delstatsmyndighetene ble det viktig å alliere seg med ”sine menn” i det sentrale styringsapparatet. Distribusjonen av oljedollar ble snart den mest sentrale mekanismen for å dempe sosial og politisk uro (Karl 1997). Slike relasjoner bar i seg kimen for korrupsjon.

Uten systemer for personbeskatning var Nigerias regjering avhengig av å få gode konsesjonsavtaler med utenlandske investorer. Av samme grunn ble Shell en strategisk viktig samarbeidspartner for de nigerianske myndighetene som øynet gode muligheter til å generere inntekter til et land som da befant seg i ekstrem fattigdom. Nigerias regjering satset så å si alt på den blomstrende oljeindustrien og neglisjerte derved utviklingen av andre økonomiske sektorer. Fenomenet at ressursrike land ”satser alt på en hest” og dermed gjør seg avhengig av én sterk eksportvare går under navnet ”The dutch disease”. Et av hovedproblemene med dette fenomenet er at landet gjør seg avhengig av bare én ressurs (Karl 1997; ODI *et. al* 2006). Satsing på den kapital- og teknologiintensive oljeindustrien kan innebære en relativ prisøkning som dermed er skadelig for andre eksportinntekter og industrier. Konsekvensen er at forbindelsen til tilstøtende sektorer kan falle bort, og at man derved ikke klarer å utnytte potensialet for ”forward” og ”backward linkages” (Wiig & Ramalho 2005; Karl 1997). Denne ressursavhengigheten medfører for Nigeria at landet er svært avhengig av å opprettholde en konstruktiv og stabil relasjon med oljeselskaper som Shell. På 1990-tallet høstet det multinasjonale selskapet massiv kritikk for sitt engasjement i Nigerdeltatet, da lokale aktivister fra Ogoni-land rettet skarp kritikk mot Shell på grunn av miljøproblemer som oppsto som følge av onshoreprosjektene i området. Movement for the Survival of the Ogoni People (MOSOP) protesterte mot selskapets omfattende forurensning av deltaet som inkluderte gassutslipp og oljelekkasjer fra åpne rørledninger som fulgte vannveiene innover i landet og skadet miljøet der. Miljøødeleggelsene har underminert den tradisjonelle jordbruks- og fiskebaserte økonomien, uten at ogoniene i dag har fått noe alternativt levebrød¹⁴. Shell ble også anklaget for ekspropriasjon av bøndernes jord. MOSOP krevde

¹⁴ Skarstein, Thea Bull. ”Oljeindustrien i Nigeria: Gullgrube eller forbannelse?” i *Verdensmagasinet* X. 6/1998.

kompensasjon, samt at ogoniene skulle få sin rettmessige andel av oljeinntektene. Som svar på protestene satte den nigerianske diktatoren general Sani Abacha militæret inn for å hindre at opptøyene og sabotasje fra sinte aktivister skulle ødelegge for oljeinntektene fra Shell (Human Rights Watch 1995; Human Rights Watch 1999; Klein 2000). Menneskerettighetsorganisasjoner som Human Rights Watch og Amnesty International rapporterte om omfattende menneskerettighetskrenkelsers, herunder tortur og drap av tusenvis av mennesker. Ken Saro-Wiwa og åtte fremtredende ledere fra MOSOP ble dødsdømt i 1994 og trass i internasjonale protester, henrettet i 1995. Shell forholdt seg taust til kritikken, og forsvarte seg med at de ikke kunne ”gripe inn i en suveren stats interne anliggender” (Klein 2000). I dag er Shells operasjoner befattet med betydelig økonomisk og sikkerhetsmessig risiko. Den seneste tiden har det vært en rekke episoder der utenlandske ansatte har blitt tatt som gisler av den militære militsen Movement for the Emancipation of the Niger Delta (MEND). Oljetyveri fra selskapets rørledninger er utbredt. Det anslås at så mye som 100.000 fat olje daglig forsvinner på denne måten, noe som innebærer et økonomisk tap for både Shell og de nigerianske myndighetene. Oljetyveriet og sabotasjen på rørledninger er også en kilde til mere forurensing og tap av menneskeliv.¹⁵ Så sent som den 12. mai i år mistet 150 mennesker livet i Ilago i nærheten av Nigerias økonomiske hovedstad Lagos, da de prøvde å tappe drivstoff fra en oljerørledning som eksploderte. Tidligere samme uke truet nigerianske opprørsgrupper med å angripe et større raffineri.¹⁶

3.2 Teoretisk perspektivering av CSR i Nigeria

3.2.1 Politisk utvikling

I kjølvannet av 1990-tallets kritikk videreutviklet Shell sin CSR-plattform. De var blant de første oljeselskapene som inkorporerte menneskerettigheter og markedsførte seg selv som et miljøbevisst selskap (Christian Aid 2004; Human Rights Watch 1999; Klein 2000;). Shell har planer for håndtering av gassutslipp som siden 2001 har blitt redusert med 30%. Endelig inngår også investeringer i fornybar energi som en sentral del av

¹⁵ Wiwa, Ken. “Death rules the delta in battle to control oil” i *The Observer* den 6. mars 2006, <http://www.guardian.co.uk/oil/story/0,,1723943,00.html>, hjemmesiden besøkt 28. mai 2006.

¹⁶ <http://www.aftenposten.no/nyheter/uriks/article1315703.ece>, hjemmesiden besøkt den 12. mai 2006

Shells CSR-plattform.¹⁷ Over seks siders personlig korrespondanse redegjør informasjonssjefen for Shell i Afrika Olav Ljosne, for hvordan selskapet oppfatter sitt eget samfunnsansvar i Nigeria. Her beskrives det hvordan selskapet vektlegger å bruke lokal arbeidskraft, driver lokale utviklingsprosjekter og støtter tiltak mot korrupsjon, blant annet gjennom deltakelse i den nigerianske grenen av Extractive Industries Transparency Initiative (EITI).¹⁸ EITI ble lansert av Tony Blair i 2002 for å bekjempe korrupsjon og målet er å få såvel myndigheter som oljeselskaper til å offentliggjøre inntekter fra oljevirkksomheten (Christian Aid 2004; Fellestrådet for Afrika & Framtiden i våre hender 2006). I følge Ljosne (2006) er Shell det eneste selskapet som til dags dato har publisert hva de betaler den nigerianske staten.¹⁹ Slik sett kan man si at selskapet støtter opp om initiativer som baner veien for politisk utvikling. Uten offentliggjøring av tallene kan ikke den nigerianske befolkningen holde sine folkevalgte ansvarlig for en rettferdig distribusjon av oljeinntektene, og kan dermed heller ikke styre utviklingens innhold. I motsetning til 1990-tallets policy om å ikke blande seg i en stats interne anliggender driver altså Shell aktivt påvirkningsarbeid i forhold til Nigerias regjering i dag. Dette er på linje med nystrukturalistiske og nyliberalistiske antakelser om at private kommersielle aktører både kan og bør bruke sin innflytelse aktivt.

I dag regnes nok ikke Milton Friedman som relevant i CSR-debatten. Få fastholder det skarpe skille mellom politikk og forretning (Riiser 2001). Man må likevel ikke glemme hans poeng om at private aktører først og fremst skal generere inntekter og holde seg unna svindel og bedrag. Dette er et viktig premiss for utvikling i Nigeria siden inntektene både kan og bør brukes til fattigdomsreduksjon. Korrupsjonen i Nigeria er ikke bare en trussel for nyliberalistenes doktrine om fri konkurranse²⁰, men også en hemsko for politisk og sosial utvikling. Det kan derfor hevdes at Friedman likevel har et

¹⁷ Pressemelding, den 9. mai 2006: "Shell: Sustainability at the heart of our business", <http://www.shell.com/home/Framework?siteId=investor-en&FC2=/investor-en/html>, hjemmesiden besøkt den 15. mai 2006

¹⁸ Privat korrespondanse med Olav Ljosne på e-post, den 28. mai 2006: *Shell's CSR in Nigeria*, side 1.

¹⁹ Privat korrespondanse med Olav Ljosne på e-post, den 28. mai 2006: *Shell's CSR in Nigeria*, side 5.

²⁰ Nigeria er på topp i Transparency Internationals liste over verdens mest korrupte regimer. På en skala fra null til ti hvor ti er best, har Nigeria en rangering på 2. og er på 152. plass blant 158 land. På Verdens økonomiske Forums indeks for vekst og konkurransedyktighet (GCI) lå Nigeria i 2005 på 88. plass ut av 121 land. Til sammenligning lå USA på 2. plass, <http://www.weforum.org/site/homepublic.nsf/Content/Growth+Competitiveness+Index+rankings+2005+and+2004+comparisons>, hjemmesiden besøkt den 29. mai 2006.

viktig bidrag i CSR-debatten til tross for at hans avpolitisering av private aktørers sosiale ansvar regnes som foreldet (Riiser 2001). Shell kan i sin CSR-praksis bidra til å ikke underminere grunnlaget for politisk utvikling gjennom at Shell fortsetter å påvirke myndighetene til å fordele inntektene rettferdig, og fastholder offentliggjøring av pengestrømmene, også i perioder der myndighetene i Nigeria motarbeider dette.

Det er imidlertid viktig å ikke ha et ensidig fokus på at årsakene til fattigdom og svak politisk utvikling alene skyldes interne årsaker og dårlig styresett. Nyliberalistister skylder ofte på interne årsaker til landets underutvikling. Et slikt internt fokus kutter kausalforbindelsen til vestlige lands rikdom og landets fortid med imperialistisk dominans og britiske kolonimakters ressursplyndring. Multinasjonale oljeselskaper har tjent og tjener seg rike på å investere i land med politisk konflikt og sosial uro fordi svake stater har liten kapasitet til å håndheve lovgivning (Karl 1997). Som juristen Stella Amadi fra *Centre for Democracy and Development* i Nigeria påpeker, er også Vesten delaktig i nigerianske myndigheters økonomiske kriminalitet, dels fordi vestlige regjeringer ikke pålegger hjemlige selskaper like standarder ved utenlandsoperasjoner, og dels ved at korrupsjonspengene oppbevares på hemmelige konti i sveitsiske banker.²¹ Det blir dermed lite tilfredsstillende med et ensidig fokus på interne årsaker til de ulemper oljeressursene har påført Nigeria. På bakgrunn av dette vil jeg hevde at CSR ikke kan bidra til politisk utvikling slik det er definert av Grugel, men at Shell bør ta utgangspunkt i skademinimeringsstrategier ved å sørge for at deres virksomhet ikke undergraver miljø, demokrati og nigerianske myndigheters kapasitet til å utforme en autonom energipolitikk.

3.2.2 Sosial og miljømessig utvikling

Med hensyn til sosial utvikling, i betydningen goder som helse, utdanning og husly har det vært flere forsøk fra Shells side på å skaffe til veie slike tjenester. I den private korrespondansen skriver Ljosne (2006) eksplisitt at selskapet ser det som sin plikt å aktivt jobbe for at befolkningen i Nigeria får en bedre levestandard. Det redegjøres for lokale utviklingsprosjekter i Ogoniland som tilsammen beløper seg til tretti millioner dollar og

²¹ Muntlig referanse: Amadi, Stella, seminar 26. april 2006: *Norway and in Nigerias oiladventure* i regi av Fellestrådet for Afrika og Framtiden i Våre Hender.

Ljosne bedyrer at Shell ikke lenger er aktive i Ogoniland, men trakk seg ut der i 1993.²² En nærmere beskrivelse av hvert enkelt prosjekt faller utenfor oppgavens rammer, men det er imidlertid verdt å merke seg at andre av Shells lokale utviklingsprosjekter i 2004 ble utsatt for sterk kritikk av den britiske bistandsorganisasjonen Christian Aid. De beskyldte selskapet for å bruke CSR som et skalkeskjul for fortsatt å forurense. Shell opprettet fire lokale utviklingsprosjekter i området omkring Umuechem, og her skal det være bygget både et hospital, postkontor, skole og et kvinnesenter. Problemet er at hospitalet ikke mottar pasienter og at skolen ikke driver undervisning. Det har ikke vært avholdt et eneste møte på kvinnesenteret og posthuset er ikke i drift. Ved siden av de dysfunksjonelle lokale utviklingsprosjektene fortsetter miljøkriminaliteten ustraffet; gamle rørledninger som ligger over jorden lekker og ødelegger drikkevann og fiskedammer (Christian Aid 2004). Shells egen rapport fra 2002 gir de lokale utviklingsprosjektene en annen evaluering. Feltbesøk til 121 prosjekter utført av et eksternt evalueringspanel med eksperter fra blant andre Verdens Helseorganisasjon, UNDP og Verdensbanken ga Shell gode skussmål. 93% av utviklingsprosjektene skal ha vært funksjonelle, mens 75% var suksessfulle (Shell 2002). På bakgrunn av dette er det vanskelig å konkludere at Shell på ingen måte bidrar positivt med utvikling av lokalsamfunnene de opererer i selv om den siterte rapporten møtte kritikk fra både sivilsamfunn og andre internasjonale grasrotorganisasjoner. Problemet oppstår når utviklingsprosjektene brukes til å tilsløre problemene med fortsatt miljøkriminalitet, og til å sminke selskapets CSR-regnskap (Christian Aid 2004). Undersøkelser viser at incentivet bak bedrifters engasjement i CSR for det meste er økonomisk og nytteetisk (Wiig og Ramalho 2005). Det kan derfor synes problematisk at Shell bruker glansede prinsipper til å frikjenne seg selv og skaper et falsk bilde at de ”gjør noe”, når utviklingsprosjektene mangler substans og det ikke tas tak i de underliggende årsakene til fattigdom. Uttrykt på en lite akademisk måte skrev Klein (2000) følgende om Shells forsøk på å etablere seg som en ansvarlig bedrift:

”To arrive at these principles, Shell has looked deep into its corporate psyche and has focus grouped and deconstructed itself into a pulp. It has put its employees through a kind of New Age-consultancy boot camp (...) But even as Shell goes Zen, tossing around trendy management terms like the ”new ethical paradigm”, ”change agents”, the ”third bottom line”, and the ”stakeholder

²² Privat korrespondanse med Olav Ljosne på e-post, den 28. mai 2006: *Shell's CSR in Nigeria*, side 4.

economy”, and even as Shell Nigeria speaks of ”healing the wounds”, the old Shell remains.” (Klein 2000:386)

Naomi Klein er en mester i spissformuleringer, men en må likevel hefte seg ved den prinsipielle kritikken hun fremfører. Ikke bare kan CSR fungere som et skalkeskjul for bedrifter som ønsker å markedsføre seg som ansvarlige, men det undergraver også fundamentet for politisk utvikling ved at et offentlig ansvar skyves over på private. Denne ansvarsforskyvningen gjør det umulig for befolkningen i Nigeria å holde sine folkevalgte ansvarlige for en langsiktig sosial utvikling med lokal forankring. Det kan virke legitimerende for regjeringers unnskyldighet og lokale eliter som tjener på å opprettholde det eksisterende systemet (Jenkins et. al. 2002).

Der Wiig & Ramalho (2005) i en overgangsperiode ville tillatt at private aktører tok et statlig ansvar ville nok andre nystrukturalister stilt seg skeptiske til dette. Ifølge Hesselberg (1996) ser nystrukturalister demokrati og omfordeling som et premiss for utvikling og fattigdomsreduksjon. Ergo må demokrati komme først, ettersom internasjonal integrasjon er et resultat av vellykket demokrati og økonomisk vekst, og ikke en forutsetning. Det tyder på at Wiig & Ramalho i teorien støtter seg til nystrukturalisme, men i praksis ender med å støtte en nyliberalistisk utviklingsstrategi som baserer seg på at frivillige krefter kan utgjøre et surrogat for statlig regulering. Wiig & Ramalho (2005) har dog som premiss at CSR ikke kan utgjøre en erstatning for permanente løsninger. Man kan likevel spørre seg om premisset vil virke mot sin hensikt ettersom det innebærer en aksept av at private kommersielle aktører kan trå til der det folkevalgte elektoratet feiler. I siste instans resulterer dette i at befolkningen må ta takke med Shells såkalte ”sosiale utviklingsprosjekter”. CSR ender dermed med å forsinke implementeringen av langsiktige utviklingstrategier for fattigdomsbekjempelse der lokalbefolkningens basisbehov og ikke Shells kommersielle interesse er det sentrale. Det indikerer at det må mer enn bare frivillighet og selvregulering til om de fattigste i Nigeria skal få sosial og politisk utvikling. Plassering av ansvaret hos de folkevalgte og styrking av disses kapasitet til å forvalte oljen på en bærekraftig måte bør i følge avhengighetsteoretikere og nystrukturalister være første steg. Ifølge Karl (1997) innebærer kapasitetsbygging en viss frihet fra diktater om deregulering og kutting av offentlige utgifter fra internasjonale finansinstitusjoner. Andre vektlegger at

multinasjonale selskaper må holdes legalt ansvarlig ved at oljeselskaper i konsesjonsavtaler forplikter seg til å rydde opp etter seg innen et visst antall dager hvis rørledninger eksploderer eller lekker, samt at de pålegges å betale et avtalt beløp i kompensasjon hvis dette skjer. Det er ikke mulig for lokalbefolkningen i områder som Umuechem å holde Shell legalt ansvarlig for en CSR-plattform fordi den ikke forplikter. Den eneste måten lokalbefolkningen kan holde Shell ansvarlig på er via det nigerianske rettssystemet som er korrump og ineffektivt, og i tillegg innebærer kostbare egenandeler. Selv om Nigeria har strenge lover for oljeselskapers virksomhet, herunder krav til kompensasjon og opprydding hvis de forårsaker oljelekkasjer, blir ikke disse håndhevet (Human Rights Watch 1999). I tillegg betaler heller ikke Shell kompensasjon dersom oljelekkasjer er forårsaket av sabotasje. I følge Shell skyldtes 94% av oljelekkasjene i fjor sabotasje.²³ Det kan hevdes at den nigerianske staten skal gjøre det mulig for Shell å drive deres virksomhet under trygge forhold. Løsningen på problemstillingen er ikke enkel. Sabotasjonen er resultatet av mange tiår med deprivasjon, forurensing og fattigdom. Så lenge de underliggende strukturene for sabotasjonen ikke endres vil sannsynligvis sabotasjonen fortsette. En rimelig utledning av problemstilling er at CSR ikke er løsningen fordi det ikke gjøres noe med årsakene til problemene, og det ikke identifiseres hvem som er ansvarlig for å rydde opp etter oljesølet. Det er derfor viktig med et klart regelverk som avgrenser partenes ansvar og sikrer folket kompensasjon for miljøskader (Christian Aid 2004).

For nymarxistiske teoretikere er ikke dette tilstrekkelig. De ønsker et oppgjør med kapitalismen i seg selv siden denne oppleves som den implisitte strukturen som skaper fattigdom og konflikt (Amin 1977; Frank 1966; Hertz 2004; Klein 2000). Hvorvidt det er mulig for fattige land å løsrive seg fra den utbytende relasjonen med det utviklede Vesten er imidlertid tvilsomt så lenge oljens geopolitiske viktighet øker i takt med USA's strategiske frakobling fra Midtøsten. Nigeria kommer til å være investeringsområde for både amerikanske og kinesiske oljeselskaper i årene som kommer, og disse land er som kjent blant de viktigste aktørene innen det globale kapitalistiske systemet (Fellesrådet for Afrika & Framtiden i våre hender 2006). Det er derfor nødvendig å støtte opp om den nasjonale lovgivingen som per i dag finnes i Nigeria for å fremme regulering og å sikre at

²³ Privat korrespondanse med Olav Ljosne på e-post, den 28. mai 2006: *Shell's CSR in Nigeria*, side 2.

internasjonale kjørerregler for handel ikke står i motstrid til nasjonale prioriteringer. Det første steget kan være å fjerne de hindrene som finnes for å gjøre nigeriansk lovgivning operasjonaliserbar, herunder å bekjempe korrupsjon og sikre folkelig medbestemmelse. Erfaringsvis kan ikke miljømessig utvikling overlates til selvregulering fordi ansvaret dermed risikerer å havne i en gråson. Likeledes bør heller ikke CSR utgjøre et substitutt, men et supplement til en bredere samfunnsmessig utvikling der det nigerianske folket er med på å styre utviklingens innhold selv gjennom det folkevalgte elektoratet. Jeg vil derfor hevde at både menneskelig og miljømessig utvikling i Nigeria krever mer enn frivillighet og selvregulering.

4. KONKLUSJON

I denne oppgaven har jeg redegjort for ulike perspektiver på CSR. Jeg har skilt mellom CSR forstått som internasjonal regulering, konsulent tjenester, lokale utviklingsprosjekter og frivillig selvregulering, og konsentrert meg om en analyse av de to sistnevnte strategienes bidrag til utvikling i Nigeria. Problemstillingen har ingen enkle svar. Jeg vil imidlertid forfekte avhengighetsteoretiske og nystrukturalistiske teoretiske ståsteder som retter seg mot ansvarliggjøring og statlig regulering av oljeselskaper. Jeg hadde en overordnet definisjon av menneskelig utvikling som ”menneskers uinnskrenkede mulighet for selvtvoldelse og overlevelse som følge av fravær av absolutt fattigdom, diskriminering og undertrykkende strukturer”.

Ut fra dette konkluderte jeg at det oppstår betydelige dilemmaer med å velge en CSR-rettet utviklingsstrategi. Politisk utvikling er ikke mulig så lenge oljeselskapene er delaktig i menneskerettighetskremler, mens sosial utvikling hemmes av lokale utviklingsprosjekter som erstatter en bredere samfunnsmessig utvikling. I verste fall bidrar CSR til å opprettholde et *status quo* som tilgodeser Nigerias korrupte elite. Befolkningen i Nigeria trenger i stedet rettsgarantier og kompensasjon. I forhold til bærekraftig utvikling som også inkluderer miljø, forsøkte jeg å vise at den formen for CSR som bør pålegges multinasjonale oljeselskaper er skademinimeringsstrategien og at ansvaret mellom staten i Nigeria og oljeselskapene må avgrensnes og operasjonaliseres via regulering. Utvikling for de fattige i Nigeria kan ikke etterlates i vakuemet mellom frivillighet og en imperfekt stat.

LITTERATUR

- Amin, Samir. 1977. Self-reliance and the New International Economic Order. Addo, Herb. (ed.). 1984. *Transforming the World-Economy? Nine Critical Essays on the New International Economic Order*. Hodder & Stoughton.
- Bhagwati, Jagdish. 1995. Trade Liberalisation and 'Fair Trade' Demands: Addressing the Environmental and Labour Standards Issues. *World Economy*. Blackwell Publishers Ltd.
- Christian Aid. 2004. Simon Pirani. (ed.). Ch. 2: Sustained misery: Shell in the Niger Delta. *Behind the mask. The real face of CSR*. London.
- Council of Europe. 2000. *Human Rights in International Law. Collected Texts. Second Edition*. Council of Europe Publishing. Strasbourg.
- Desai, Vandana & Potter, Robert B. (ed.). 2002. *The Companion to Development Studies*. Oxford University Press Inc. New York.
- Fellesrådet for Afrika & Framtiden i våre hender. 2006. Amadi, Stella, Mekonnen, Germiso & Henriksen, Asle (red.) *Statoil in Nigeria. Transparency and local content. Report number 1/2006*. Oslo.
- Frank, Andre Gunder. 1966. Ch. 2: The Development of Underdevelopment. Corbridge, Stuart & Corbridge, S. (ed.). 1995. *Development Studies. A Reader*. Edward Arnold (Publishers) Ltd.
- Friedman, Milton. 1970. The Social Responsibility of Business is to Increase its Profits i Donaldson, Thomas & Werhane, Patricia H. (ed.). 1996. *Ethical Issues in Business: A Philosophical Approach*. Prentice Hall. New Jersey.
- Gereffi, Gary. 1996. The Elusive Last Lap in the Quest for Developed-Country Status. Mittelman, J. (ed.). *Globalization: Critical Reflections*. Lynne Rienner Publications.
- Goulet, Denis. 1992. Development: Creator and Destroyer of Values. *World Development. The Multi-disciplinary International Journal Devoted to the Study and Promotion of the World Development* (3). 1992. Pergamon Press.
- Grugel, Jean. 2002. *Democratization. A Critical Introduction*. Palgrave. New York.
- Hertz, Noreena. 2004. *Den tause revolusjonen. Global kapitalisme og demokratiets død*. Cappelen Forlag. Oslo.
- Hesselberg, Jan. 1996. Kap. 4: Strategi. *Fattigdom og utviklingsstrategier. Occasional Papers* (22). Institutt for sosiologi og samfunnsgeografi. Universitetet i Oslo.
- Human Rights Watch. 1995. Nigeria. *The Ogoni Crisis. A Case-Study Of Military Repression In Southeastern Nigeria*. Vol. 7, No. 5. New York.
- Human Rights Watch. 1999. *The price of oil. Corporate responsibility and human rights violations in Nigeria's oil producing communities*. New York.

- Jenkins, Rhys, Pearson, Ruth & Seyfang, Gill. 2002. *Corporate Social Responsibility & Labour Rights. Codes of Conduct in the Global Economy*. Earthscan Publications Ltd. London.
- Karl, Terry Lynn. 1997. *The Paradox of Plenty. Oil Booms and Petro-States*. University of California Press. Berkeley & Los Angeles.
- Klein, Naomi. 2000. *No Logo*. Forlaget Oktober AS. Oslo.
- Lunde, Leiv. 2000. *Corporate Social Responsibility: NGO Challenges. Occasional Papers Series 4/00*. Kirkens Nødhjelp. Oslo.
- Lunde, Leiv. 2004. *West Africa Oil- curse or blessing? ECON- Report no. 2004-062, Project no. 41360*. Econ Analysis AS. Oslo.
- Munck, Ronaldo. 2002. *Globalisation and Labour*. Zed Books Ltd. London.
- Overseas Development Institute (ODI) & United Nations Development Programme (UNDP). 2006. *Meeting the Challenges of the Ressource Curse. International Experiences in Managing the Risks and Realising the Opportunities of Non-Renewable Natural Ressource Revenue Management*. ODI. London.
- Peet, Richard & Hartwick, Elaine. 1999. Ch. 2: Economic Theories of Development. *Theories of Development*. Guilford Press.
- Pierre, Jon & Peters, Guy B. 2000. *Governance, Politics and the State*. St. Martin's Press Inc.
- Potter, Robert B., Binns, Tony, Elliott, Jennifer A. & Smith, David. 2004. *Geographies of Development*. Pearson Educated Limited. London.
- Riiser, Anja. 2001. *Transnational Corporations and Human Rights*. Universitetet i Oslo. Juridisk Fakultet. Oslo.
- Singh, Ajit & Zammit, Ann. 2003. Ch. 11: Globalisation, Labour Standards and Economic Growth. Michie, J. (red.). *The Handbook of Globalisation*. Edward Elgar Publishing Ltd.
- The Shell Petroleum Development Company of Nigeria Limited. 2002. *People and the environment. Annual report 2002*. Lagos.
- Watts, Michael J. 1994. Oil as Money: the Devil's Excrement and the Spectacle of Black Gold. Corbridge, Stuart, Martin, Ron & Thrift, Nigel. (ed). *Money, Power and Space*. Blackwell Publishers. Oxford.
- Wiig, Arne & Ramalho, Madalena. 2005. *Corporate social responsibility in the Angolan oil industry. WP 2005:8*. Chr. Michelsen Institute. Bergen/Instituto Económica e Social. Angola.
- Yimprasert, Junya & Hveem, Petter. 2005. The Race to the Bottom: Exploitation of Workers in the Global Garment Industry. *Occasional Paper Series 01/2005*. Kirkens Nødhjelp. Oslo.